समुदायद्वारा व्यवस्थापन गरिएका र नगरिएका सामुदायिक विद्यालयको व्यवस्थापकीय पक्षको तुलनात्मक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकायको स्नातकोत्तर तह द्वितीय
वर्ष शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयको
आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका
लागि प्रस्तुत शोधपत्र

शोधार्थी

कृष्ण पुरी
त्रि. वि. दर्ता नं. : १६६१७-८६
परीक्षा रोल्नं. : २१४००८१
क्याम्पस रोल नं. : २५२
शैक्षिक वर्ष : /२०६३/०६४

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

इन्द्रपुर, मोरङ
२०६८, असार

स्वीकृति पत्र

२०६८।०२।१२

समुदायद्वारा व्यवस्थापन गरिएका र नगरिएका सामुदायिक विद्यालयको व्यवस्थापकीय पक्षको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा गरिएको शोध अनुसन्धानात्मक कार्य स्नातकोत्तर तह एम.एड. द्वितीय बर्षको Ed 598 को आंशिक आवश्यकता परिपुर्ती गर्नका लागि कृष्ण पुरीले तयार पार्नुभएको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

क.स.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ	विभागीय प्रमुख	....
२.	भोजराज घिमिरे	शोध निर्देशक	....
३.		बाह्य परीक्षक	....

सिफारिस पत्र

२०६८।०२।१२

समुदायद्वारा व्यवस्थापन गरिएका र नगरिएका सामुदायिक विद्यालयको व्यवस्थापकीय पक्षको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत सोधपत्र शिक्षा सास्त्र संकाय अन्तर्गत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष Ed. 598 को आंशिक आवश्यकता पुर्तिका लागि कृष्ण पुरीले मेरो सल्लाह, सुझाव र निर्देशनमा रही मेहनत र लगनशीलताका साथ तयार पानु भएकोले यस सोधपत्रलाई अन्तिम मूल्याङ्कनका लागि मूल्याङ्कन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

सोध निर्देशक

शिक्षण सहायक भोजराज घिमिरे

कृतज्ञता ज्ञापन

शैक्षिक क्षेत्रमा सक्रिय रहने उच्च स्तरको जनशक्ती उत्पादन गर्ने तथा तालिम प्राप्त शैक्षिक व्यवस्थापक र शिक्षक उत्पादन गर्ने लक्ष्य लिई लिई त्रि.वि. शिक्षा सास्त्र संकाय श्री सुकुना वहुमुखी क्याम्पस, मोरङमा सञ्चालित स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयको आठौं पत्र शोध (Ed. 598) विषयमा प्रायोगिक ज्ञान दिई व्यवहारमा निपूर्ण बनाउँन ५० पूर्णाङ्कको शोध कार्यको व्यवस्था गरिएको छ । सोही व्यवस्थाको आवश्यकता पूरा गर्न **समुदायद्वारा व्यवस्थापन गरिएका र नगरिएका सामुदायिक विद्यालयको व्यवस्थापकीय पक्षको तुलनात्मक अध्ययन** शीर्षक छनौट गरी गरेको यस अनुसन्धानमूलक कार्यको प्रतिवेदन तयार पार्ने क्रममा सुरुदेखि नै सुझाव र निर्देशन प्रदान गरी दिनुहुने विभागीय प्रमुख उप.प्रा. लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ ज्यूप्रति आभार प्रकट गर्दछु । यसैगरी यस शोधकार्यलाई सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्न मार्ग निर्देशन गर्नुहुने आदरणीय गुरु तथा शोध निर्देशक भोजराज घिमिरे ज्यूको सहयोग विद्यार्थी जिवन कै अविस्मरणीय पक्ष भएकाले हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अध्ययनका क्रममा आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध गराई दिनुहुने काँकडभिट्टा स्रोतकेन्द्रका प्रधानाध्यापक, वि.व्य.स. अध्यक्ष, शिक्षक, विद्यार्थीहरू पनि धन्ययवादका पात्र हुनुहुन्छ । त्यस्तैगरी अध्ययनको उचित वातावरण मिलाई दिनुहुने परिवारजन प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु भने हस्तलिखित पाण्डुलिपीलाई अङ्कन गरी व्यवस्थित गराउने स्वागत कम्प्यूटर सेन्टरलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

कृष्ण पुरी

शोधसार

समुदायद्वारा व्यवस्थापन गरिएका र नगरिएका सामुदायिक विद्यालयको व्यवस्थापकीय पक्षको तुलनात्मक अध्ययन शिर्षकमा गरिएको यस अनुसन्धानात्मक कार्यके मुख्य उद्देश्य समुदायद्वारा व्यवस्थापन गरिएका र नगरिएका सामुदायिक विद्यालयको व्यवस्थापकीय पक्षको अवस्था पहिचान गर्नु रहेको छ ।

यो शोधपत्र गुणात्मक अध्ययन विधिमा आधारित छ । वास्तविकताको गहिराइसम्म पुगी यथार्थता बुझ्न गुणात्मक अध्ययन विधि नै बढी उपयुक्त देखिएकोले उद्देश्य, अन्तर्वार्ता, समुह छलफल र दस्तावेज पुनरावलोकन गरिएको छ, जुन गुणात्मक अध्ययनका महत्वपूर्ण तत्वहरु पनि हुन् । अध्ययनको उद्देश्य पुरा गर्न उद्देश्यमूलक नमूना छनौट विधि अनुसार समुदायद्वारा व्यवस्थापन गरिएका र नगरिएका २, २ वटा विद्यालयहरुलाई नमुनाको रुपमा लिई तथ्याङ्क संकलनका लागि वि.व्य.स.का पदाधिकारी, प्र.अ. शिक्षक र अभिभावकहरुलाई छनौट गरिएको छ । यसका साथै अध्ययनको वैधता र विश्वसनीयता कायम गर्न समूह छलफल र खुल्ला अन्तर्वार्ताबाट आएका प्रतिक्रियाहरुलाई अवलोकन र अभिलेखसँग भिडाउने र एक अर्कासँग त्रिकोणात्मक सम्बन्ध समेत कायम गरी विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनमा समुदायद्वारा व्यवस्थापन नगरिएका विद्यालयभन्दा व्यवस्थापन गरिएका विद्यालयको व्यवस्थापकीय पक्ष सवल रहेको देखिएको छ । यसको कारणको रुपमा परीक्षा प्रणालीमा गरिएको सुधार, वि.व्य.स.को सक्रिय भूमिका, अभिभावकहरुको विद्यालयप्रति चासो बढ्नु, शिक्षक र विद्यार्थीको नियमितता जस्ता कारणहरु मुख्य रुपमा देखिएका छन् ।

कक्षाकार्य, गृहकार्य र आन्तरिक मूल्यांकन पद्धतिमा विद्यार्थीलाई संलग्न गराउने वातावरण निर्माण गर्न सक्दा व्यवस्थापकीय पक्षमा वृद्धि हुने र वि.व्य.स. लगायत विद्यालयका अन्य पक्षहरुमा समानुपातिक रुपले समावेशिकरण गर्दा विद्यालय हाम्रो सामाजिक सम्पत्ति हो भन्ने धारणाको विकास हुने र यसले व्यवस्थापकीय पक्षमा समेत सुधार गर्न सकिने जस्ता निष्कर्ष निकालिएको छ ।

विद्यालयहरुलाई समुदायद्वारा संचालित हुन प्रेरित गर्ने, शिक्षाका कार्यक्रमहरु ल्याउँदा तल्लो निकायबाट पनि सल्लाह र सुझावहरु बटुल्ने, थप प्रोत्साहन अनुदान उपलब्ध गराउँदै जाने, वि.व्य.स. लाई अभिमूखिकरण कार्यक्रम र तालिम संचालन गर्ने, विद्यालयसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण गतिविधिहरु सरोकारवालाको प्रत्यक्ष सहभागितामा संचालन गर्नुपर्ने यस अध्ययनको सिफारिस रहेको छ ।

विषयसूची

		पेज नं.
सिफारिस-पत्र		ष्
मूल्याङ्कन समितिको स्वीकृती पत्र		ष्ष्
कृतज्ञताज्ञापन		ष्ष्ष्
शोधसार		ष्ख
परिच्छेद एक : परिचय		
१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन६	
१.३	अध्ययनको औचित्य	७
१.४	अध्ययनको उद्देश्यहरू	७
१.५	अनुसन्धानात्मक प्रश्न	७
१.६	अध्ययनको परीसीमा	८
१.७	शब्दावलीको परिभाषा	८
परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका		
२.१	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	९
२.२	सैद्धान्तिक खाका	१५
२.३	अध्ययनको उपादेयता	१९
परिच्छेद तीनः अध्ययन विधि		
३.१	अनुसन्धानात्मक ढाँचा	२०
३.२	जनसंख्या	२०
३.३	नमुनाको आकार तथा छनौटको प्रक्रिया	२०
३.४	नमुना छनौटको आधार	२१
३.५	अनुसन्धानका साधनहरु	
३.६	तथ्याङ्कका स्रोतहरु	२२
३.७	तथ्याङ्क संकलन र विश्लेषण प्रक्रिया	२२
परिच्छेद चारः तथ्याङ्कको विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण		
४.१	विद्यालयको व्यवस्थापकीय अवस्था	२४
४.१.१	समुदायद्वारा व्यवस्थापन गरिएका प्राथमिक विद्यालयमा विद्यार्थी भर्ना	२४
४.१.२	समुदायद्वारा व्यवस्थापन गरिएका विद्यालयको उत्तीर्ण, कक्षा दोहोऱ्याउने र कक्षा छाड्ने दर	२५
४.१.३	समुदायद्वारा व्यवस्थापन नगरिएका प्राथमिक विद्यालयको विद्यार्थी भर्ना	२६
४.१.४	समुदायद्वारा व्यवस्थापन नगरिएका विद्यालयको उत्तीर्ण, कक्षा दोहोऱ्याउने र कक्षा छाड्ने दर	२६
४.२	समुदायद्वारा व्यवस्थापन गरिएका र नगरिएका विद्यालयको व्यवस्थापकीय अन्तर	२७
४.२.१	समुदायद्वारा व्यवस्थापन गरिएका विद्यालयको भौतिक अवस्था	२७
४.२.२	समुदायद्वारा व्यवस्थापन नगरिएका विद्यालयको भौतिक अवस्था	२८
४.२.३	विद्यालयप्रति अभिभावकको चासो	२९
४.२.४	विद्यालय व्यवस्थापन समितिको भूमिका	३०
४.२.५	सामाजिक लेखापरीक्षणमा अभिभावकहरुको संलग्नता	३३
४.२.६	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	३४
४.२.७	विद्यार्थीको नियमितता	३५
४.२.८	विद्यालयले बनाएका नियमहरु	३६

४.२.९ परीक्षा प्रणाली ३६
परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव
५.१ प्राप्ति ३८
५.२ निष्कर्ष ४१
५.३ सुझावहरु ४३
सन्दर्भग्रन्थी
अनुसूचीहरु

संक्षिप्त शब्दावली ९Abbreviation)

जि.शि.का.	-	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
रा.शि.प.यो.	–	राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना
रा.शि.आ.	–	राष्ट्रिय शिक्ष आयोग
वि.व्य.स.	–	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
गा.वि.स.	–	गाउँ विकास समिति
प्रा.वि.	–	प्राथमिक विद्यालय
प्र.अ.	–	प्रधानाध्यापक
जु.प्रा.वि.	–	जुडी प्राथमिक विद्यालय
हि.प्रा.वि.	–	हिमालय प्राथमिक विद्यालय
ज.प्रा.वि.	–	जनता प्राथमिक विद्यालय
सं.प्रा.वि.	–	संस्कृत प्राथमिक विद्यालय
पे.	–	पेज
%	–	प्रतिशत
प्रा.तह	–	प्राथमिक तह
CERID	-	Research Centre for Educational Innovation & Development
CMS	-	Community Managed School
DOE	-	Department of Education
PPCC	-	Partnerships for Protecting Children in Armed Conflict
TRSE	-	Technical Review of School Education